

הי של ספינה אוצרות הדף היומי

הרב יוסף חיים אוהב ציון

אבל בתוספתא בעירובין דהם דברי הגמרא כאן הלא איתא בהדיא הלשון מעשה בשעת הסכנה, ואם כן שוב קשה כנ"ל, מה ההוא אמינא להוכיח משעת סכנה.

ותירץ, דיש לומר דהנה מבואר בראש השנה (לב:): דשופר של ראש השנה אין רוכבין על גבי בהמה ואין שטין על פני המים בכדי לתקוע, הרי דאין עוברין אפילו על גזירה דרבנן בכדי לקיים מצות תקיעת שופר דאורייתא אף שאין להם שופר אחר. ולפי זה יש לומר דזו הייתה טענתו של רבי יהודה, אי נימא דיש איסור דרבנן להעלות מגג לחצר, אם כן איך עברו על איסור דרבנן בכדי לקרות בספר תורה אף דהיא מצוה דאורייתא. ועל זה אמרו לו אין שעת הסכנה ראיא, והכוונה, דכיוון שהיא שעת הסכנה, והדבר נוגע למצווה של רבים, שפיר מותר לעבור על איסור דרבנן אפילו לכתחילה, ורק כשהדבר נוגע רק ליחיד אף שהוא שעת הדחק ויתבטל ממצווה דאורייתא אסור לו לעבור על גזירה דרבנן.

ועוד יש לבאר בתשובתם אין שעת הסכנה ראיא, דבשעת הסכנה שגזרו העכו"ם על המצוות, ויתרו חז"ל על גזירתם והתירו שיעברו על זה כדי שיוכלו לקיים המצווה מדאורייתא. ובזה מיושב גם מה שהקשה באליהו רבה (סימן שז ס"ק טו) על דברי התוספות בגיטין (ח: ד"ה אף על גב) דכתבו דאין ללמוד ממילה דמותר לומר לעכו"ם להביא ספר בשבת דרך כרמלית, והקשה דזה נגד הגמרא כאן דאיתא בהדיא דאף בעצמם היו מעלין הספר תורה מגג לחצר כדי לקרות בו. אך לפי הנ"ל מיושב, דרק בשעת הסכנה ויתרו חז"ל על גזירתם כדי שיוכלו לקיים מצוות קריאת ספר תורה, מה שאין כן שלא בשעת הסכנה דמיירי בתוס' שם העמידו חכמים דבריהם בשל תורה בשב ואל תעשה ולא התירו לעבור על גזירתם משום קריאת ספר תורה, עיין שם. ועיין עוד באגלי טל (מלאכת טוחן אות לח ס"ק ו בהג"ה).

צ"א. שלא יכנס התלמיד עם רבו במרחץ, ולא הזכיר שום היתר. ובהלכות איסורי ביאה (פכ"א הט"ז) כתב שלא יכנס אדם עם תלמידו למרחץ, ואם היה צריך לתלמידו מותר. והקשה בכסף משנה (תלמוד תורה שם) למה לא הזכיר הרמב"ם ההיתר במקום שנצרך לתלמיד בהלכות תלמוד תורה, ותירץ שסמך הרמב"ם על מה שפסק (שם הי"א) שרב שמחל על כבודו, כבודו מחול. ולכאורה אם כן יש לבאר מדוע בהלכות איסורי ביאה כן הזכיר זאת הרמב"ם. וכתב במנחת יצחק שהרמב"ם חילק הדינים, בהלכות תלמוד תורה כתב איסורו של התלמיד להיכנס עם רבו ובזה לא הוצרך לפרש שבמקום שצריך רבו לשימושו מותר, שהרי פשוט הוא שאין איסור בדבר כיון שהרב שמחל על כבודו כבודו מחול. ובהלכות איסורי ביאה דיבר הרמב"ם באיסורו של הרב, שאסור לו להיכנס עם התלמיד למרחץ, ושם הוצרך לחדש שבמקום שצריך לתלמידו שישימשו מותר אף לרב למחול לתלמיד. ועיין שם במה שכתב ללמד זכות על מה שאין נזהרים בזה כל כך בזמנינו.

צ"א. "אמר רב יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלין ס"ת מחצר לנג, אמרו לו אין שעת הסכנה ראיא"

האם בשעת סכנה הותר לעבור על דרבנן

בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן רכז), כתב להקשות, דלכאורה אינו מובן הווא אמינא דרבי יהודה להביא ראיא משעת הסכנה, דהרי לכאורה ברור ששעת סכנה שונה ואינה ראיא. והביא שבגליוני הש"ס בסוכה (יד:). דגם שם איתא לשון זה, ציין לתוספתא בעירובין פ"ה וברכות פ"ב ומגילה פ"ב. והמעייין שם בברכות ובמגילה, יראה שלא נמצא בלשון תנא קמא הלשון שהיה שעת סכנה, אם כן יש לומר דבזה היו מחולקין אם היה שעת סכנה או לא,

צ"א. "אמר רבי כשהיינו לומדים תורה אצל רבי שמעון בתקוע וכו' עד שהיינו מניעים אצל המעיין שהיינו רוחצים בו"

כבוד רבו כשצריך לעזרתו

כתבו התוספות (שבת קמז: ד"ה דתניא), שלא היה אלא אחד מתלמידי רבי שמעון נכנס עמו כשהיה רוחץ, שהרי אמרו (פסחים נא). שלא ירחוץ תלמיד עם רבו, ואם היה רבו צריך לו מותר, ומסתמא רבי שמעון לא היה צריך אלא לאחד כשהיה רוחץ.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן סב) כתב שבאיסור הכניסה עם רבו לבית המרחץ יש שני איסורים, אחד על התלמיד משום כבוד רבו, ועוד איסור יש על הרב, והוא בכלל האיסור שלא לנהוג קלות ראש בפני תלמידיו ולא לשחוק לפניהם ולא לאכול ולשתות עמם, עד שתהא אימתו מוטלת עליהם וילמדו ממנו מהרה, כמו שנפסק בשלחן ערוך (יו"ד סימן רמו ס"יא), ומקורו בכתובות (קג:).

ולעניין האיסור שעל התלמיד בודאי מותר להיכנס כשרבו צריך לו, כיון שהרב מוחל על כבודו לצורך כך, והרב שמחל על כבודו כבודו מחול. אך לעניין האיסור שעל הרב אין מועיל היתר זה, שהרי צריך היתר לעצם מה שיוכל הרב למחול, ומכל מקום מוכח מסוגייתנו שאין איסור על הרב למחול לתלמיד, שהרי רבי שמעון מחל לרבי להיכנס עמו, ועל כרחך התחדש כאן עוד היתר, שכל שהוא לצורך הרב לא נאסר להיכנס עמו למרחץ, והטעם כיון שזהו כבודו, שכל המלאכות שהעבד עושה לרבו, תלמיד עושה לרבו, אלא שאם אין רבו צריך לכך אסור לשימשו במרחץ, לפי שהסרת הבושה והמורא הבאה ע"י התקרבות שבין הרב להתלמיד במקומות כאלה, גדול הפסדה יותר משכר וכבוד השימוש. אך במקום שהרב צריך לו הותר מטעם זה.

ובזה ביאר דברי הרמב"ם שפסק בב' מקומות איסור זה בהלכות תלמוד תורה (פ"ה ה"ו) כתב

צ"ד. "אמר שמואל שקולו גלימא נגידו בה"

החזקת טלית בידיים האם נחשבת לעשיית מחיצה

דעת רש"י במסכת שבת (קכה:): דאין איסור אוהל אלא בגג, אבל מחיצה לבד לאו אוהל הוא. והביא ראיא מהך עובדא דשמואל דפרסו גלימא לצניעותא, אלמא אוהל של דפנות שרי למיעבד.

ובמגדים חדשים כאן כתב, דמצינו עוד כעין זה בבכורות (מד:): שמואל איצטריך ליה בשבתא דריגלא נגדו ליה גלימא. הרי שעשו מחיצה בשבת לצניעות. ורש"י דלא הביא ראיא מהתם,

"מקום יש בראש שראוי להניח בו שני תפליין" (צה:) הנחת ב' תפילין יחד

כתב מרן רבינו זי"ע במאור ישראל כאן: "כתבו התוספות, אומר ר"י שמצא במדרש ששיעור תפילין שתי אצבעות וכו'. ואצבע זה היינו גודל, ובמקום הרחב שבו הוא שני סנטימטר, כמו שכתב הגר"ח נאה בספר שיעורי תורה (אף על פי שיש חולקים. ועיין בדרכי תשובה סימן ל' ס"ק כא). נמצא ששיעור התפילין ארבעה סנטימטר. ולפי זה אין להניח תפילין דרש"י ור"ת ביחד, אם הם יותר משיעור שמנה סנטימטר, שאם יניחם יחד נמצא שהאחד הוא חוץ ממקום הראוי להנחת תפילין. וכ"כ במחצית השקל (סימן ל"ד סק"ה), ששיעור התפילין ב' אצבעות עם התיטורא והמעברתא. והמניחים ב' זוגות של רש"י ור"ת ביחד צריכים להיזהר שהתפילין יהיו קטנים, ולא יהיו יותר מארבע אצבעות ביחד. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סימן סא). ומבואר בבית יוסף (סימן כז), שאין כל הזרוע שבין האציל הנקרא קובדו לבין בית השחי, כשר להנחת תפילין של יד, אלא רק חצי הזרוע (לצד כף היד) כשר. וכמו שכתב בשימושא רבה "פלג זרוע".

"וכתב מרן בבדק הבית שאין להניח התפילין בכל חצי הזרוע, אלא רק במקום התפוח כלשון הרמב"ם והטור, דהיינו קיבורת בלשון הגמרא. וכן מבואר בספר האשכול ח"ב (עמוד עו) ובארחות חיים (הלכות תפילין אות טו). וכתב בכסף משנה (פרק ו מהלכות מזוזה הי"ב) שכן דעת הרמב"ם. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן כז ס"ז). וע"ע להמשנה ברורה בביאור הלכה שם, ובהעמק שאלה (פרשת עקב, סי' קמה אות ג). וכבר הארכתי בזה בס"ד בשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סימן ג'). וצריך לכוון שהאחד מהם כרצועות בעלמא, כדי שלא יעבור בבל תוסיף. כמבואר שם. ע"ש. ואכמ"ל".

ומו"ר הראש"ל הגאון הגדול רבי יצחק יוסף, בספרו ילקוט יוסף (הלכות ציצית ותפילין, מהדורת תשס"ד, סימן כז, סעיף ד, עמוד תיב), כתב שעל פי דברי הגמרא כאן, שמקום יש בראש להניח ב' תפילין, לכאורה אפשר לומר שאין להביט בראי כדי לכוון את מקום התפילין בראש, שהרי גם אם לא כיוון בדיוק, מכל מקום יש מקום בראש להניח ב' תפילין. אולם למסקנא דמילתא פסק דמותר להביט בראי לכיוון מקום התפילין, ואין בזה משום 'לא ילבש'.

אפשר לפי מה שכתב בתהלה לדוד (סימן שטו סק"ט), דמה שאוחזים בידיים לא מיקרי אוהל אף במתכוון לאוהל, ולכן נהגו לפרוס טלית בשמחת תורה בשעת קריאת החתנים, ואין חוששים משום אוהל, ע"ש. ונראה דהתם בבכורות שלא היה צורך להסדין אלא לפי שעה, משמע שאחזוהו בידיים, וממילא אין בזה משום אוהל. מה שאין כן בעובדא דכאן שהיה לצורך כל השבת, משמע שקשרו את הסדין שלא ייפול, דלא מסתבר שהיו אוחזין בידיהם כל השבת. וכן משמע קצת ממה שאמר שמואל, אי קפיד אבא שקילו המיינייה וקטרו בה, משמע שהסדין היה קשור באיזה דבר.

ובשו"ת משנה שכיר (או"ח סימן סד) הקשה על דברי התהלה לדוד הנ"ל, מהא דדייק רש"י מהך עובדא דשמואל דליתא במחיצה משום אוהל, ופשטא לישנא דש"ס משמע דאחזו הטלית בידיהו, ומשמע דאילו היכא דהוה אוהל אף באוחזין בידיים הווי אוהל ע"ש. ולענ"ד לא ידעתי מהיכן פשיטא ליה דאחזו הטלית בידיהם, ואדרבא פשטא דשמעתא משמע איפכא וכמו שכתבנו. וראה למרן רבינו זי"ע מה שכתב בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ז חאו"ח סימן נה).

צו.

"מיכל בת שאול הייתה מנחת תפילין"

מדוע קיימה מיכל דווקא מצוות תפילין

כתב רבינו הר"ח בן יהודע כאן: "יש להקשות למה נשתוקקה למצווה זו יותר משאר מצוות שהזמן גרמא. ונראה לי בס"ד דאיתא במדרש שוחר טוב (תהלים א, ב): 'בתורת ה' חפצו', אמר רבי אלעזר אמרו ישראל לפני הקב"ה, ריבוננו של עולם רוצין אנחנו ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי, אמר להם הקב"ה קיימו מצוות תפילין ומעלה אני עליכם כאלו אתם יגיעים בתורה יומם ולילה, עד כאן לשונו. נמצא מצוות תפילין מועלת במקום עסק התורה, ולכן מיכל שהייתה אישה שאין לה יגיעה בתורה וגם אין לה פנאי נשתוקקה למצוות תפילין שמועלת במקום עסק התורה. והא דנשתוקקה לדבר זה יותר משאר נשים, נראה לי בס"ד דידוע מצוות תפילין מסוגלת לבנים, ולכן איתא בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער רוח הקודש, באותו שחלם תפילין שלו פסולין וצווה לעשות אחרים, ופתר לו רבינו

טעמא משום שתפילין צריכין גוף נקי ונשים אינן זריזות להזהר". ומרן רבינו זי"ע במאור ישראל בסוגיין כתב על זה: "לכאורה יש לומר עוד על פי מה שתיגרם יונתן על הפסוק (דברים כב, ה) 'לא יהיה כלי גבר על אשה', לא יהיה גוללין דציצית ותפילין דאינן תיקוני גבר על איתתא. נמצא שלפי זה יש איסור לאשה להניח תפילין, ואפשר שלכן מיחו בה חכמים. אלא שבשלחן ערוך (או"ח סימן יז ס"ב) כתב הרמ"א, שרשאות הנשים להתעטף בציצית כמו בשאר מצוות עשה שהזמן גרמא, ולא חשש למה שכתב בתרגום יונתן הנ"ל. ונראה שטעמו מפני שבש"ס שלנו איתא ולא מיחו בה חכמים. ופליגי על הפסיקתא הנ"ל. ושוב ראיתי בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סוף סימן קעג) שהעיר מדברי התרגום יונתן. וע"ע בשו"ת מי יהודה (חלק או"ח סי' ה), ודו"ק".

האר"י זי"ע"א שאשתו מעוברת בזכר ותפילין אותו ותחזור ותתעבר בן זכר של קיימא ע"ש. ולכן אמרה מיכל אקיים מצוות תפילין המסוגלת לבנים אף על פי שאני איני חייבת בה, אולי אזכה לבנים על ידיה. ואשתו של יונה הנביא ע"ה אחר שראתה מה שנעשה לבעלה בים ובדג להיותו בורח מלפני ה', רצתה לקיים מצוות עלייה לרגל שהיא לראות את פני ה', אף על פי שהיא עצמה פטורה ממצווה זו, דכתיב (דברים טז, טז) 'יראה כל זכורך את פני ה' אלקיך', לעשות מצוה נגד מעשה בעלה שברח מאת פני ה' לתקן בזה בשביל בעלה דאשתו כגופו".

ובתוספות (ד"ה מיכל) כתבו: "בפסיקתא רבתי איתא רבי חזקיה בשם רבי אבהו אמר, מיכל בת כושי מיחו בה חכמים, ונראה דהיינו